विधम् । ऋगथर्वयजुःसाम्नोराशीनुद्धृत्य वर्गशः । चतस्रः संहिताश्चक्रे मन्त्रैर्मणिगणा इव । तासां स चतुरः-शिष्यान् उपाहूय महामतिः । एकैकसंहितां ब्रह्मन्नेकैकस्मै ददौ विभुः । पैलाय संहितामाद्यां बह्वृचाख्यामुवाच ह । शैम्पायनसंज्ञाय निगदाख्यं यजुर्गणम् । साम्नां जैमिनये प्रादात्तथा छन्दोगसंहिताम् । अथर्वाङ्गिरसं नाम स्वशिष्याय सुमन्तवे । पैलः स्वसंहितामूचे इन्द्रप्रमितये मुनिः । बाष्कलाय च सोऽप्याह शिष्येभ्यः संहितां स्वकाम् । चतुर्धा व्यस्य बोध्याय याज्ञवल्क्याय भार्गव ! । पराशरायाग्निहोत्रे इन्द्रप्रमतिरात्मवान् । अध्यापयत् संहितां स्वां माण्डूकेयमृषिङ्कविम् । तच्छिष्यो देवमित्रश्च सौभार्यादिभ्य ऊचिवान् । (इन्द्रप्रमतिसुतो माण्डूकेयः । माण्डूकेयसुतः शाकल्यः । शाकल्यशिष्यो देवमित्रः) । शाकल्यस्तत्सुतः स्वान्तु पञ्चधा व्यस्य संहिताम् । वात्स्यमुद्गलशालीयगोखल्यशिशिरेष्वधात् । जातूकर्णश्च तच्छिष्यः सनिरुक्तां स्वसंहिताम् । बालाकपैङ्ग्यवेतालविरजेभ्योददौ मुनिः । बाष्कलिः प्रतिशाखाभ्यो बालखिल्याख्यसंहिताम् । चक्रे बालायनिर्भुज्यः काशीरश्चैव तां दधुः । बह्वृचाः संहिताह्येता एतैर्ब्रह्मर्षिभिर्धृताः । श्रुत्वैव छन्दसां व्यासं सर्वपापैः प्रमुच्यते" भाग० १२,६ अ० । "ब्रह्मणा नोदितो व्यासोवेदान् व्यस्यन् प्रचक्रमे । अथ शिष्यान् सञ्जग्राह चतुरोवेदपारगान् । ऋग्वेदश्रावकं पैलं सञ्जग्राह महामतिः । वैशम्पायननामानं यजुर्वेदस्य चाग्रहीत् । जैमिनिः सामवेदस्य तथैवाथर्ववेदवित् । सुमन्तुस्तस्य शिष्योभूद्वेदव्यासस्य धीमतः" विष्णुपु० गृह्यसूत्रम् । "सुमन्तुजैमिनिवैशम्पायनपैलाः सूत्रभाष्यमहाभारतधर्माचार्या" इति । जलतिबाहवीत्यारभ्य माण्डूकेया इत्यन्तामाण्डूकगणाः गर्गीवाचक्नवीत्यारभ्य सांख्यायनमित्यन्ताः सांख्यायनगणाः । एतेषां कौषीतकीसूत्रं ब्राह्मणम् आरण्यकं च । ऐतरेय इत्यारभ्य आश्वलायनान्ताः आश्वलायनगणाः एषान्तु ऐतरेय आरण्यकं ब्राह्मणम् । आश्वलायनसूत्रम् ।

तत्र यदुक्तं चातुर्वेद्यं चत्वारोवेदाविज्ञाता भवन्ति । अस्मिन् ग्रन्थे चातुर्वेद्यं तेन चत्वारोवेदाविज्ञाता भवन्ति ऋग्वेदो यजुर्वेदः सामवेदोऽथर्ववेदश्चेति इति स्पष्टार्थः । वेदा हि यज्ञार्थम् अभिप्रवृत्ताः । ते यज्ञाः द्विविधाः । अग्नौ हूयमाना, अनग्नौ प्रहुताः । अग्नौ हूयमाना नैतानिकाः । अनग्नौ प्रहुता नित्याभ्यासो ब्रह्मयज्ञः पारायणं च । अत्र गृह्यसूत्रे ब्रह्मयज्ञखण्डे "यदृचोऽधीतेपयआहुतिभिरेव तद्देवतास्तर्पयति, यद्यजूंषि घृताहुतिभिः, यत्सामानि मध्वाहुतिभिः, यदथर्वाङ्गिरसः सोमाहुतिभिः, यत् ब्राह्मणानि कल्पान् गाथानाराशंसीरितिहासपुराणानीत्यमृताहुतिभिर्यदृचोऽधीते स्वधा अस्य पितॄन् उपक्षरन्ति" इति । तत्र ऋग्वेदस्याष्टभेदा भवन्ति । स्थानानि भवन्तीति पाठान्तरम् । शाकलबाष्कलौ २ऐतरेयब्राह्मणारण्यकौ ४ साङ्खायनमाण्डूकौ ६ । कौषीतकीय ब्राह्मणारण्यकाविति८ अष्टभेदाः । अन्यच्च "वेदाश्च विकृतिः शाखाभेदस्तु त्रिविधस्ततः । पृथग्नामाभिधानेन व्यासेन कथितं पुरा" इति । अत्राष्टभेदेनाष्टस्थानेन वा प्रकृतिर्ग्राह्या विकृतिस्तु अग्रे वक्ष्यामः । तस्मात् ब्रह्मयज्ञार्थे पारायणार्थे च ऋग्वेदस्याध्ययनं कर्त्तव्यम् । ततश्चतुष्पदेन वक्ष्यति । चर्चेत्यादि चर्चाध्ययनम् । ताल्वोष्ठपुटव्यापारेण शब्दस्योच्चारणं क्रियते सा चर्चा । तस्याध्ययनस्य गुरुः श्रावकः । तस्य चर्चकः शिष्यः श्रवणीयपारः । श्रवणीयो वेदः । तस्य पारं समाप्तिः । इति चतुष्पदेन अध्ययनं सूचितम् । अग्रे चतुष्पदेन चत्वारि पारायणानि सूचयति । तत्पारायणं द्विविधम् । प्रकृतिविकृतिरूपम् का प्रकृतिः ? । प्रकृतिः संहिता । सा द्विविधा रूढा योगा च रूढा यथा ।"अग्निमीले पुरोहितमिति । योगा यथा । अग्निम् ईले पुरोहितमिति । प्रातिशाख्ये द्वितीयपटले भाष्यकारेण व्याख्यातम् । अथ चतुष्पारायणं यथा । क्रमपारः क्रमपदः क्रमजटाः क्रमदण्डश्चेति चतुष्पारायणम् । क्रमशब्देन उभयसंहिता वाच्या स कथम् ? । "अनुलोमविलोमाभ्यां द्विवारं हि पठेत् क्रमम् । विलोमे पदवत्सन्धिरनुलोमे यथाक्रमम्" । यथाक्रमं यथा संहिता इत्यर्थः । अन्यच्च वर्णक्रमः । अक्षरसमाम्नाय एवेत्यारण्यके ।"कथमभिष्टुयादित्यक्षरशः चतुरक्षरशः पच्छः अर्द्धर्चशः ऋक्शः" । इति ब्राह्मणम् । क्रमः संहितावाची कथम् ? । पद प्रकृतिः संहिता इति नैरुक्तवचनात् । सा क्रमरूपा इत्यर्थः । क्रमपदः । क्रमः संहिता तस्याः पदानि इति प्रकृतिपारायणे द्वे प्रकृतिरूपे । विकृतिस्तु अष्टधा भवति । तच्च "जटा माला शिखा लेखा ध्वजो दण्डोरथोघनः । अष्टौ विकृतयः प्रोक्ताः क्रमपूर्वा महर्षिभिः" इति आसां मध्ये जटादण्डयोः प्राधान्यं तत्कथम् ? । जटानुसारिणी शिखा दण्डानुसारिणो मालालेखाध्वजोरथश्च । घनस्तु उभयो-